

La variacion allofonica de /r/ dins lo parlar de Montpelhièr*

La rotica - /r/ - es lo fonèma que coneis lo mai bèl nombre e la mai bèla varietat d'allofòns demest las lengas del monde. Sa realizacion va de la vocala a la plosiva, en passant per totas las escalas de la ierarquia de sonoritat; lo luòc d'articulacion, de las dents fins al cèl de la boca, es egalament subjècte a una variacion granda. La realizacion mai correnta sembla èsser una vibranta alveolara [r] (Wiese 2003 : 39). Es lo cas en occitan larg, e es una de las rasons per pausar una vibranta alveolara coma fonèma subjacent¹. Del costat fonetic, fins ara, cap de propietat acostica o articulatòria comuna a totes los allofòns rescontrats dins las lengas del monde foguèt pas descobèrta (Ladefoged e Maddieson 1996 : 244). Lo sol biais d'explicar lor varietat e la forma que prenon segon las lengas son d'explicacions de natura fonetica, valent a dire d'articulacion e de percepcion, per veire lo caminament que poguèt prene l'evolucion dels allofòns dins lo temps segon las lengas.

Lo parlar occitan lengadocian oriental de Montpelhièr coneis un inventari d'allofòns rotics relativament larg. Amb l'estudi d'aquel parlar mostrarai cossí la varietat bèla dels allofòns rotics rescontrada a Montpelhièr venguèt possible e quina es lor cohesion diacronica.

1. Las donadas²

* Aqueste article foguèt presentat coma comunicacion al Tresen Obrador de Linguistica Occitana, Tolosa, 29 de genièr de 2005. Soi fòrça reconeissenta al Patric Sauzet per de remarcas utilas e de comentaris interessants sus una primièra version d'aqueste article. Per segur, totas las errors son las mieunas.

¹ Es tanben possible de pausar una vibranta coma arquifonèma qu'es pas especificada pel luòc d'articulacion al nivèl subjacent e que recep segon una procedura de desfaut, lo luòc d'articulacion coronal èssent lo luòc mens marcat; aquela solucion me foguèt suggerida pel Patric Sauzet (c.p.). Aquela proposicion rejonh la facha per Wiese 2003 : 36 sqq que la rotica (de l'alemand dins son estudi, mas los arguments valon tanben per l'occitan) siá desprovesida d'un luòc d'articulacion al nivèl subjacent. Es una alternativa a un fonèma rotic coronal, mas dins l'amira mai que mai fonetica d'aqueste article, lo moment dins la derivacion (dins una concepcion de fonologia generativa classica) ont lo fonèma recep son luòc d'articulacion a mens de consequéncias per l'estudi que meni.

² Las donadas provenon d'enquistas realizadas alrèp de locutors montpelhierencs de l'associacion "Escòla dau Paratge" de Montpelhièr, e dels atlas linguistics Boisgontier *et al.* (1981-1986) e Balmayer (1970).

Per una vista d'ensem dels fenòmens observats en montpelhierenc, baili per cada posicion dins la sillaba (ataca, còda, intervocalica) qualques exemples per l'allofòn realizat. Bailarai egalament d'exemples de la realizacion de /r/ davant un segment palatal que la rotica coneis dins aquela situacion un tractament particular.

- (1) /r/ en ataca³ : [ʁ]

/riu/	[ʁiw]	“riu”
/rausa/	[ʁawzə]	“rausa”
/rosa/	[ʁɔzə]	“ròsa”

- (2) /r/ en còda intèrna: [ʁ] ([∅])⁴

/parlar/	[paʁ'la]	“parlar”
/sertifikat/	[sɛʁtifi'kat]	“certificat”
/marge/	[maʁʒe]	“margue”

/r/ en còda finala : [∅]

/kantar/	[kan'ta]	“cantar”
/kalur/	[ka'lu]	“calor”

- (3) /r/ a l'intervocalica : [d]

/karriera/	[kaʁ'jejdə]	“carrièira”
/maire/	[majdə]	“maire”
/paure/	[paude]	“paure”
/surel/	[su'dɛl]	“solelh”

/rr/ a l'intervocalica : [ʁ]

/karriera/	[kaʁ'jejdə]	“carrièira”
/terra/	[tɛʁə]	“tèrra”

- (4) /r/ davant /i/ non-sillabic : [∅]

/agyħaria/	[agœja'jɛ]	“agulhariá”
/auria/	[aw'jɛ]	“auriá”

³ Per de rasons de complexitat teorica al nivèl fonologic de la sillaba, prendrai pas en compte dins aquel article la realizacion de /r/ dins l'ataca complèxa. L'allofòn en question es [ʁ], p.ex. [aʁɛn'gɛt] « aprenquèt ».

⁴ La realizacion zèro ([∅]) es excepcionala dins aquela posicion sillabica. Pr'amor d'aquò es notada entre parentèsis.

∅ nòta egalament una posicion (C o V) vuèja.

2. L'encastre teoric – l'esquema sillabic

La variacion de la realizacion de /r/ depend, coma se pòt veire dins los exemples bailats *supra*, de la posicion del fonèma dins la sillaba. Per poder rendre compte de las tres posicions que son pertinentes dins lo tractament d'una consonanta – l'ataca, la còda, l'intervocalica -, me servissi de l'encastre de la teoria fonologica del govèrn, mai precisament la dicha "CVCV" (Ségéral e Scheer 1999). Ne prepausi aquí un apercebut dins la mesura ont es pertinent per mon prepaus ; per d'informacions mai detalhadas, se cal referir a Ségéral e Scheer (1999).

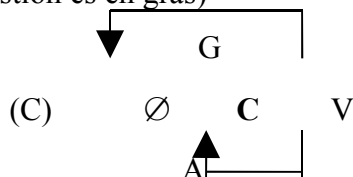
Dins lo modèl "CVCV" lo format de sillaba al nivèl abstrach coneis pas cap de còda. L'esquema es doncas invariablament ataca – nogalh, representat per la seguida CV. Dins la cadena CVCV, lo nogalh interagís amb son ataca de dos biais differents que se sònhan lo govèrn e l'autorizacion⁵. Aquelas interaccions se fan de la drecha a l'esquèrra. Lo govèrn a un efèch negatiu sul contengut del segment en ataca, mentre que l'autorizacion a un efèch positiu sus el. Dins lo cas ont la posicion vocalica precedent una ataca es vuèja, lo nogalh la seguissent dèu governar aquela posicion vuèja e d'aquel fach governa pas son ataca.

Pr'amor d'aquelas disposicions teoricas, un segment en posicion d'ataca (valent a dire, precedit per un nogalh vuèg) es solament autorizat mas gaire governat, cf. (5). La posicion d'ataca es dicha posicion fòrta.

(5) Segment en posicion d'ataca (d'après Ségéral e Scheer 1999 : 23, (26)) :

(G = govèrn, A = autorizacion, Ø = posicion vuèja; lo segment C en

question es en gras)

⁵ En anglés : government and licensing. Lo tèrme 'licenciament' per l'anglés 'licensing' foguèt evitat per de que aquel mot, coma son correspondent francés 'licenciement', es connotat negativament dins la lenga, çò qu'es pas lo cas pel tèrme anglés.

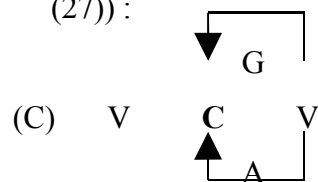
Quand lo segment consonantic se tròba en posicion de còda e es doncas seguit per un nogalh vuèg, aquel nogalh lo pòt ni governar, ni autorizar: l'abséncia d'interaccion fa que la posicion de còda se sona posicion flaca, cf. (6) :

(6) Segment en posicion de còda (d'aprèp Ségéral e Scheer 1999 : 24, (28)) :

C Ø (C V)

A l'intervocalica, lo segment consonantic es a l'encòp governat e autorizat pel nogalh vocalic que lo seguís. Coma lo meteis segment subís a l'encòp un efiech positiu (d'autorizacion) e un efiech negatiu (de govèrn), se parla dins aqueste cas d'una posicion mejana quant al refortiment o aflaquiment del segment que s'i tròba, cf. (7) :

(7) Segment en posicion intervocalica (d'aprèp Ségéral e Scheer 1999: 23, (27)) :

Un aflaquiment del segment en còda, un aflaquiment mendre o una preservacion del segment a l'intervocalica, e un refortiment o una preservacion del segment en ataca son alara, d'aprèp la teoria CVCV, los cases non-marcats e correspondon sovent a la sòrt d'una consonanta bailada dins lo cors d'evolucion d'una lenga. Es pasmens possible d'observar p.ex. un afortiment consonantic en còda. Aqueles cases se pòdon interpretar coma d'estrategias de prevenir justament l'aflaquiment menaçant lo segment dins aquela posicion.

Los prerequisits teorics presentats, torni ara al tractament e a l'explicacion dels allofòns de /r/ dins lo parlar de Montpelhièr.

3. Los allofòns de /r/ del montpelhierenc e de qualques dialèctes o lengas vesins

Dins aquesta seccion presentí brèvement las variantas màgers de /r/ que se pòdon rescontrar dins las lengas romanicas occidentalas. Seràn mencionats aici solament los al·lofòns de /r/ que son pertinents per l'analisi dels al·lofòns rotics montpelhierencs *infra*. Dins aquel sentit, lo tablèu esquissat aquí pretend pas gaire a l'exhaustivitat, luènh d'aquò.

En posicion sillabica fòrta (ataca, geminada a l'intervocalica), lo lengadocian occidental e lo catalan coneisson la realizacion d'una vibranta alveolara [r], mentre que dins las autras posicions de la sillaba (còda, intervocalica simpla), l'al·lofòn emplegat es lo tap apico-alveolar [ɾ] (Schiller 1999 : 267, Göschel 1971 : 100 sq, Maurand 1974 : 179 sqq). Es important de distinguir lo tap de la vibranta, dins lo sens que, del punt de vista articulatòri, lo tap pòt pas èstre considerat coma una vibranta d'una sola oclusion. Recasens (1991 : 267 sq) caracteriza los dos sons del catalan aital: “*The tap is articulated by means of a single momentary gesture ([...]), while the trill is produced with several successive short closures ([...]).*” Del punt de vista acotic, d'un autre latz, la reduccion del nombre d'oclusions dins la vibranta menèt probablament a una reinterpretacion articulatòria d'una vibranta brèva en tap per causa de la similaritat acostica entre los dos (Barry 1997 : 41).

Lo portugués, de l'autre band, coneis el tanben dos al·lofòns de /r/ que se tròban en distribucion complementària segon que son en posicion fòrta, notadament /rr/ intervocalic, o en una posicion sillabica altra que la posicion fòrta. Dins aquelas darrièiras posicions trobam coma en catalan e lengadocian occidental lo tap alveolar [ɾ], mas per la geminada subjacent a i a la fricativa velara [x]. Schiller (1999 : 267) explica l'existéncia d'aquela fricativa velara per un cambiament del punt d'articulacion de la vibranta alveolara [r] en una vibranta uvulara [ʀ] que las doas vibrantas son semblablas quant a lor percepcion. Aquela vibranta uvulara, per aflaquiment o simplificacion, venguèt fin finala una fricativa uvulara, puèi, per avançament de son punt d'articulacion, velara. D'un punt de vista fonologic, la reduccion de [ʀ] a [x] o [ɣ] foguèt encara favorizada perque “*the phonemic space is less crowded in the velar/uvular area of the oral cavity*” que pel luòc d'articulacion coronal (Schiller 1999 : 277). Emai que faguèt aquela remarca a prepaus de l'alemand, val tanben per las lengas romanicas e l'occitan en particular, que los sols fonèmas dorsals i son las plosivas /k/ e /g/. Aquel es probablament lo camin que prenguèron totas las roticas fricativas velaras o uvularas que derivan d'una vibranta apico-alveolara dins las lengas europèas. Aital es possible de sonar [x] la varianta ‘fòrta’ de /r/ en portugués perque apareis dins la posicion fòrta de la sillaba, mentre que [ɾ] per consequéncia es l'al·lofòn ‘flac’.

Per analizar los al·lofòns rotics del parlar lengadocian de Montpelhièr ara, pausarai coma ipotèsi la distribucion seguenta dels al·lofòns coma punt de partida : [r] en posicion fòrta (ataca, intervocalica geminada), [r] en posicion flaca e mejana (còda intèrna e finala, intervocalica simpla). Se vei qu'aquela situacion correspond a la distribucion que se tròba realizada aital dins los parlars lengadocians occidentals.

4. Las variants al·lofonicas de /r/ en montpelhierenc : analisi de lor distribucion dins la sillaba

Dins la presentacion de l'analisi dels al·lofòns rotics del parlar montpelhierenc, seguirai l'òrdre de la presentacion de las donadas en seccion 2.

4.1 /r/ en posicion fòrta (ataca) : [ʁ]

Dels al·lofòns disponibles dins l'inventari del montpelhierenc, es la varianta la mai 'fòrta' que se tròba emplegada en ataca : la fricativa dorsala [ʁ]⁶. Aquela fricativa sortís de la vibranta uvulara e a través d'ela a un ligam dirècte amb la vibranta alveolara supausada a son origina. L'evolucion de la vibranta alveolara cap a la fricativa velara o uvulara es la descricha en seccion 3 pel portugués.

4.2 /r/ en posicion flaca (còda) : [ʁ] o [∅]

4.2.1 /r/ en còda intèrna : [ʁ]

A primièira vista, la preséncia d'un son dins la posicion definida *supra* coma flaca que veni de caracterizar coma la varianta la mai 'fòrta' disponibla en montpelhierenc sembla paradoxal. En efiech, res permet pas de ligar dirèctament lo tap alveolar [r] a la fricativa [ʁ]. Per çò qu'es de la 'fòrça' de la fricativa velara o uvulara, es segurament relativament mens 'fòrta' en comparason amb la vibranta alveolara [r] que ela normalament poiriá pas apareisser

⁶ Los locutors esiton entre una realizacion velara [x] e uvulara [χ] o [ʁ]. La rason n'es probablament la disponibilitat de l'espaci fonemic dins aquela region de la cavitat orala, per tornar prene l'argument de Schiller 1999 : 277.

en còda intèrna⁷. La preséncia de [ʁ] en montpelhierenc al luòc de [r] sembla èsser l'efièch d'una propagacion de la fricativa dorsala de l'ataca en posicion de còda⁸.

Maurand (1974 : 175) senhala qualques cases de casuda de /r/ en còda intèrna, e se ne tròba tanben a Montpelhièr, mas aquel fenomèn es rare. Se pòt citar [fɔsa] (de /forsa/) a Montpelhièr⁹. Es possible que s'agisca d'una tendéncia a un aflaquiment encara mai prononciat del segment en còda, dependent benlèu tanben de la frequéncia d'usatge del mot en question, mas los exemples son tròp pauc nombroses per ne far una generalizacion e establir una ipotèsi quina que siá.

4.2.2 /r/ en còda finala : [∅]

L'escafament de /r/ en còda finala en occitan es un fach plan conegut, mas las rasons ne son pas encara pro claras. Mentre qu'aquela abséncia de realizacion de /r/ en còda finala es sovent simplement constatada sul plan fonetic, mai d'una explicacion fonologica ne foguèt propausada. Ne passi lèu fach doas en revista: Sauzet (1993 : 235) baila per causa de l'escafament de /r/ son emplaçament dins una posicion flaca, dins sa teoria la ont lo segment que, se trobant en finala, pòt pas èstre coïndexat per cap de segment que lo seguiria; aital lo govèrn (que se fa dins sa teoria de l'esquèrra a la drecha) es pas mai obligatòri e de fach se fa pas. Un segment non coïndexat e non governat es pas realizat. D'un autre latz, Lieutard (2000 : 115-129) pausa un trach extra-sillabic per default que seria [COR(onal)] pel lengadocian e qu'empacha aital la realizacion d'un segment coronal que lo precedís immediatament que lo trach extra-sillabic capita pas de se plaçar dins sa matritz dels traches distinctius ont la plaça del trach [COR] es ja ocupada dins lo segment coronal /r/. Coma la procedura per default se pòt pas acabar, lo segment coronal /r/ se deu escafar.

Ieu propausi l'explicacion seguenta de l'abséncia de realizacion de /r/ en còda finala: La règla d'accentuacion vòl que l'accent tombe sus la darrièra sillaba s'aquela es barrada, si que non l'accent se tròba sus la sillaba penultima. Aquela règla implica doncas que cada mot se terminant per /r/ es accentuat sus la darrièra sillaba, emai se /r/ s'escafa en susfàcia. Ne testimònian los infinitius (p.ex. /parlar/ [paʁ'la] “parlar”) o de substantius sufixats coma /kalur/ [ka'lu] “calor”). D'un autre band, es un fach conegut que la vocala que pòrta l'accent a tendéncia de s'allongar. Aquò es normalament possible sonque dins de sillabas dobèrtas, i.e.

⁷ Dins lo parlar lengadocian occidental d'Ambialet [r] pòt occurrir en còda intèrna se l'ataca seguenta es una sonanta, cf. Maurand (1974 : 182).

⁸ Per qualques locutors, la propagacion de [ʁ] dins totas las posicions de la sillaba es generalizada. Es possible d'i veire una influéncia del francés superstrat, sens voler dubrir la discussion.

⁹ La casuda de /r/ en còda se rescontra mai comunament quand l'ataca seguenta es /s/ (ex. [tɔse] “tòrcer”, [be'sa] “versar”, [mu'sɛl] “morsèl”) (Patric Sauzet, c.p.).

développement du spectre tout le long de l'axe vertical des fréquences [...]. [...] impression auditive analogue à celle de la réalisation constrictive du phonème /d/ ». Maurand nòta pasmens tanben qu'en lengadocian occidental, dins lo parlar d'Ambialet, lo tap alveolar [r], emai pas completament ocludat, demòra tot plen alveolar e passa pas a una articulacion dentala. En partissent d'aquelas observacions empiricas, es alara possible de pensar que l'oclusion incompleta presenta dins lo tap menèt a una reinterpretacion del son que, dins de parlars lengadocians al prèp de Montpelhièr e de còps que i a dins la quita vila, se pronòncia amb una articulacion dentala. Aquela fricativa dentala [ð] s'escafa de temps a autre dins los parlars vesins a l'oèst de Montpelhièr.¹¹ La casuda d'aquel segment crea un hiatus que, en essent una estructura sillabica marcada, val mai d'evitar dins aqueles parlars. Pr'amor d'aquò, per prevenir l'escafament de [ð], lo parlar de Montpelhièr refortís lo segment en tornamai ben far l'oclusion : [r] *via* [ð] ven la plosiva alveolara [d].

4.3.1 /r/ aprèp un diftong a l'intervocalica : consequéncias per la representacion sillabica

Quand lo segment rotic /r/ se tròba entre un diftong descendent e una altra vocala, se compòrta exactament coma se se trobava a l'intervocalica. Aquò pausa un problema per la representacion del diftong sul gabarit sillabic dins la mesura ont l'aproximanta partida del diftong fonciona coma un segment en còda. Cf. las formas en (9) ont la non-realizacion del darrièr segment consonantic de la forma subjacent a es imputabla a l'ocupacion per l'aproximanta d'una posicion consonantica, en saber que lo montpelhierenc accepta pas doas consonantas en fin de mot:

(9) a)

/peis/	[pej]	“peis”	cf. lo plural sillabic [pejses]
--------	-------	--------	---------------------------------

b)

/pauk/	[paw]	“pauc”	cf. lo diminutiu [paw'ket]
--------	-------	--------	----------------------------

Los faches observats en (9) menon a pausar lo gabarit seguent pels diftongs /ei/ e /au/ :

(10) a) CVCVCV
p e i Ø s

b) CVCVCV
p a u Ø k

¹¹ La fricativa dentala [ð] foguèt dins l'evolució del latin cap a las lengas romanicas sovent la darrièra etapa d'una plosiva alveolara non-vosada a l'intervocalica abans l'escafament. Cf. l'evolució de la terminason dels participis passats cap al francés : -ata > -ada > -aðə > -e « -ée ».

Ara, la question que se pausa es evident: Per de que /r/ dins de mots coma /maire/ [ˈmajde] o /paure/ [ˈpawde] se compòrta coma en posicion intervocalica, alara qu'es aparentament en posicion d'ataca, valent a dire que se tròba darrièr un nogalh vuèg? Una possibilitat per acomodar aquel fenomèn es de representar cada element del diftong jos una posicion de nogalh. Aital, los exemples (10) venon (11) :

(11) a) C V C V C V	b) C V C V C V
p e Ø i s	p a Ø u k

Una tala representacion explica perfiechament lo cas de [ˈmajde], en plaçant /r/ dins una posicion intervocalica coma cal sul gabarit sillabic:

- (12) C V C V C V
m a Ø i r e

Una altra representacion possible qu'evita una posicion d'ataca vuèja entre los dos elements del diftong es de plaçar la seguida /aj/ jos una sola posicion de nogalh. Aquel biais de representar lo diftong mena fin finala al meteis resultat que (12). Mas dins aquel cas egalament, la question de la non-realizacion de las obstruentas finalas dins los mots del tipe /peis/ - [pej] o /pauk/ - [paw] se torna pausar. Dins aqueste article, me contenti de constatar aquel problèma que pausan los diftongs per la representacion sul gabarit sillabic. Que se place l'aproximanta segond element del diftong en còda o en nogalh, es totjorn un dels fenomèns – la realizacion en [d] de /r/, la non-realizacion de las obstruentas finalas aprèp una còda emplida – que demòra coma contra-exemple a las proposicions fachas en (10) e (11).

4.4 /rr/ a l'intervocalica : [ʀ]

Quand lo segment rotic es al nivèl subjacent una geminada, l'al·lofòn que fa susfàcia es la varianta mai 'fòrta' disponible dins lo parlar. Aquela varianta 'fòrta', coma per la posicion d'ataca (veire 4.1), es [ʀ] en montpelhierenc. Es interessant de veire que Balmayer (1970) nòta la realizacion [r] per la geminada en posicion intervocalica per Montpelhièr, çò qu'es pas lo cas un quizenat d'annadas mai tard dins Boisgontier et al. (1981-1986) e tanpauc dins los enregistraments que faguèri ieu. Aquela observacion mòstra plan que la geminada es encara mièlhs plaçada que l'ataca per conservar o afortir un segment.

La question de saber cossí representar una geminada sus l'esquema sillabic en tenent compte del fach qu'una geminada es pas simplement una seguida de doas posicions consonanticas, separadas per un noalh vuèg en CVCV, ocupadas pel meteis segment, mas que los dos elements de la geminada entretenon una relacion especiala (una mena de 'domeni intrasegmental' benlèu), m'ocuparà pas aici e vòli pas dintrar dins lo debat dins aqueste article coma o fau tanpauc per la question de l'ataca complexa (cf. nòta 2). Per una analisi de las geminadas en occitan, remandi a Sauzet (1993 : 367-396).

4.5 /r/ davant /i/ non-sillabic ([j]) : [Ø]

L'ocurréncia de /r/ davant la vocala palatala non-sillabica es deguda dins la màger part dels cases a la sufixacion, p.ex. dins la formacion del condicional (cf. Lamouche 1902 : 82). Dins aquela posicion, /r/ se realiza pas. La causa n'es lo contacte, del punt de vista fonetic, entre lo segment rotic que l'alofòn predich seriá lo tap [r], e l'aproximanta palatala [j] seguenta. L'estudi del comportament del tap apico-alveolar en catalan dins de contèxtes intervocalics diferents menat per Recasens (1991) esclarís çò que se passa tanben per l'occitan. L'analisi de la seguida VrV, effectuada a partir dels sonagramas e dels electropalatogramas obtenguts, mòstra que lo tap subís mai d'efièches anticipatòris de la vocala seguenta quand aquela es [i] puslèu que [a] o [u]. L'explicacion n'es lo fach que l'articulacion apico-alveolar del tap es incompatible amb l'articulacion palatala del segment [i] (e encara mai [j]) seguent. Lo tap se palataliza alara, que vòl dire que la massa de la lenga se lèva vèrs lo paladar pendent l'articulacion del tap. Per consequéncia, l'oclusion apico-alveolar es pas mai completament possible (e coma l'ai mencionat en 4.3, se fa sovent pas completament dins quin contèxte que siá) per de rasons anatomicas de configuracion de la lenga. Es tanben probable qu'a l'encòp la punta de la lenga se deu avançar e formar aital un son puslèu dental qu'alveolar.

Aquela analisi es suportada per un fenomèn de palatalizacion de [r] en rus descrich per Ladefoged e Maddieson (1996 : 221). Una vibranta apico-alveolar [r] dins aquela lenga compren en mejana tres a quatre contactes entre la punta de la lenga e los alveòls pendent lo periòde de la vibracion, mentre que lo correspondent palatalizat d'aquel son -[rʲ] - fa la màger part del temps sonque un sol contacte. Descrivon la rason per la diminucion de la frequéncia dels contactes per la vibranta palatalizada aital : *"The raising of the blade and the front of the tongue that is required for the palatalization may make it more difficult to maintain the aerodynamic conditions for trilling"* (Ladefoged e Maddieson 1996 : 221). De mai, lo

contacte de la punta de la lenga se fa per [rⁱ] amb las dents, e pas mai amb los alveòls coma es lo cas per [r].

La palatalizacion mena doncas a una configuracion articulatòria qu'empacha la vibranta de se realizar completament e que, se s'agís d'un tap palatalizat, rend aquel darrièr segment encara mai instable qu'es lo cas normalament. L'escafament de [r] dins la seguida [rjV] en montpelhierenc amb las etapas intermediàrias [rⁱjV] e [ðⁱjV] sembla ara comprensible. Coma per /r/ en posicion intervocalica, l'obstruanta dentala [ð] es lo primièr resultat d'un aflaquiment del tap apico-alveolar e son escafament degut a la difficultat de mantene un segment alveolar/dental davant un segment palatal.

Una tala etapa intermediària [ðⁱ] es atestada en gaèlic escossés (Ladefoged et al. 1998). Per un parlar d'aquela lenga, los autors relèvan lo fenomèn seguent: Lo gaèlic escossés compren de gaireben totas las consonantas tres variantas : una plena, una palatalizada e una velarizada. Lo segment rotic, [r] quand es plen, se realiza sos la forma palatalizada [ðⁱ]. Lo passatge de [r] a [ð] al moment d'una palatalizacion en montpelhierenc me sembla doncas probable, encara mai que, a l'intervocalica, los parlars a l'oèst de Montpelhièr, se coneisson pas de temps a autre lo refortiment de [ð] (de [r]) en [d], fan aisidament escafar la fricativa dentala. Es alara pas estonant de veire [r] s'escafar davant l'aproximanta [j].

4.5.1 manten de /r/ davant /i/ non-sillabic : lo ròtle dels diftongs vertadièrs

Dins lo parlar montpelhierenc, se rescontran qualques mots dins losquals [r] escapa a l'escafament davant [j] e se compòrta coma en posicion intervocalica. S'agís de mots que la raïç ne se termina per /r/ e que son sufixats per /je/ (ortograficament « -ièr »). Los dos atlases consultats, Boisgontier et al. (1981-1986) per Latas (punt 34.31) e Balmayer (1970) per Montpelhièr (punt 14), bailan la realizacion [ð] o [d] de /r/ al luòc de notar son escafament (cf. los exemples en (13)):

(13)

/serjer/, /serjejra/	[se'djɛ], [se'djejda]	“cerièr”, “cerièira”	ALLor ¹² c. 278
/amurjer /	[amuðjɛ]	“amorièr”	ALLor c. 291
/perjer/	[pe'djɛ]	“perièr”	ALLor c. 292, Balmayer c. 433

¹² ALLor (Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc oriental) = Boisgontier et al. (1981-1986)

D'aprèp çò dich mai naut de l'escafament de /r/ davant /i/ non-sillabic, los exemples en (13) semblan paradoxals. Lo fach que /r/ se compòrta aquí coma en posicion intervocalica suggerís que /j/ ocupa pas una posicion d'ataca, mas una posicion de nogalh dins aqueles mots. La seguida [jɛ] es alara un diftong vertadièr (cf. Lieutard 2000 : 92-104 pels diftongs vertadièrs e fausses en occitan).

Una analisi en diftong vertadièr de la seguida [jɛ] dins la forma [pe'djɛ] dona la representacion seguenta (lo darrièr /r/ s'escafa en còda finala, cf. 4.2.2) :

(14) C V C V C V
p e r jɛ r

De l'autre band, una forma que compòrta lo sufixe [jɛ] (ortograficament “-iá”) deu comportar un diftong faus e /i/ non-sillabic deu prene la posicion d'ataca sul gabarit sillabic, coma dins l'exemple de la forma verbala /auria/ [aw'jɛ] “auriá” (cf. (15) ; placi lo diftong [aw] jos una posicion de nogalh unenca per simplificar la representacion sens voler discutir de son estatut exact) :

(15) C V C V C V
aw r Ø i a

Istoricament, lo sufixe /ia/ [jɛ] “-iá” se realizava [ia] (bisillabic) coma es encara lo cas e.g. en espanhòl. Es lo desplaçament de l'accent primièr que faguèt de la vocala palatala una aproximanta e formèt aital un diftong que caracteriza tanben Alibèrt (1966 : 16) coma un faus diftong.

5. Conclusion

La tòca d'aqueste article èra de contribuir a l'estudi d'una classa de sons que sembla èstre definida solament sus un plan fonologic per lor plaça sus l'escala de sonoritat per de rasons fonotacticas, en se trobant entre las aproximantas e las liquidas lateralas (Wiese 2003 : 27 sqq), e non pas per una propietat fonetica comuna (Ladefoged e Maddieson 1996 : 244). Pr'amor d'aquò, es important de dispausar d'un otís teoríc de fonologia per poder bailar un encastre metodologic a l'estudi fonetic en classant los allofòns de /r/ segon lor luòc

d'ocurrència dins la sillaba. Causiguèri la teoria 'CVCV' per representar aquel encastre fonologic pr'amor de la possibilitat qu'ofrís de distinguir tres posicions consonanticas dins la sillaba (ataca, còda, intervocalica), sens exclure que d'autres teorias pòdon èsser egalament capablas de rendre compte de la distribucion dels al·lofòns de /r/.

La rotica es probablament lo son que mòstra lo mièlh la necessitat de jónher l'aspècte fonologic a un estudi fonetic, articulatòri o perceptiu, per li bailar una dimension explicativa. D'un autre costat, sens una coneisséncia detalhada de las realitats foneticas dels al·lofòns investigats, es impossible de bailar un imatge just de lor distribucion en sincronia o de lor evolucion en diacronia.

Non solament a través las lengas del monde, mas quitament a l'interior d'una meteissa lenga o encara d'un meteis dialècte se rescontran de varietats bèlas dels inventaris d'al·lofòns rotics. Aquò foguèt mostrat per de lengas coma l'alemand (Wiese 2003, Schiller 1999, Göschel 1971 entre autres), mas es tanben vertat per l'occitan. Aquela riquesa es sovent pas pro coneguda, cf. Ladefoged e Maddieson (1996 : 227) que citan lo cas de la distincion provençala [ga'ri] - [ga'ri] (probablament [r] purlèu que [r] dins lo primièr mot) coma sol exemple per l'occitan. Göschel (1971 : 101) rapòrta lo meteis parelh [r] - [R] per un parlar franco-provençal coma exemple pel provençal (comprés dins lo sens de la filologia romanista tradicionala coma "occitan"). L'estudi de cas d'un parlar occitan caracterizat per un fenomèn inacostumat de realizacion de la rotica en plosiva /d/ pòt doncas portar a l'estudi del segment rotic de donadas fins ara mal conegudas, mas interessantas e importantas.

Referéncias bibliograficas:

- ALIBÈRT, L. (1966¹/1997⁶), *Dictionnaire occitan-français selon les parlers languedociens*, Tolosa : Institut d'Estudis Occitans.
- BALMAYER, L. (1970), *Caractérisation linguistique des possessions montpelliéraines de la Couronne d'Aragon*, 2 tomes, habil., Montpelhièr : Universitat Pau-Valèri.
- BARRY, W. (1997), « Another R-tickle », *Journal of the International Phonetic Association* 27 : 35-45.
- BOISGONTIER J. ET AL. (1981-1986), *Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc oriental*, 3 volumes, Paris : CNRS.
- GÖSCHEL, J. (1971), “Artikulation und Distribution der sogenannten Liquida r in den europäischen Sprachen“, *Indogermanische Forschungen* 76 : 84-126.
- LADEFOGED, P., MADDIESON, I. (1996), *Sounds of the World's Languages*, Oxford.
- LADEFOGED, P., LADEFOGED, J., TURK, A., HIND, K., SKILTON, ST.J. (1998), “Phonetic Structures of Scottish Gaelic”, *Journal of the International Phonetic Association* 28 : 1-41
- LAMOUCHE, L. (1902¹/1942²), *Grammaire languedocienne (dialectes de Montpellier et de Lodève)*, Montpelhièr : Edition du “Parage de Mount-Peliè.”
- LIEUTARD, H. (2000), *Phonologie et morphologie du parler occitan de Graulhet (Tarn) : structure, contenu et rôle de la syllabe*, diss., Montpelhièr : Universitat Pau -Valèri.
- MAURAND, G. (1974), *Phonétique et phonologie du parler occitan d'Ambialet (Tarn)*, habil., Tolosa : Universitat Lo Miralh.
- RECASENS, D. (1991), “On the production characteristics of apicoalveolar taps and trills”, *Journal of Phonetics* 19 : 267-280.
- SAUZET, P. (1993), *Atténance, gouvernement et mouvement en phonologie, les constituants dans la phonologie et la morphologie de l'occitan*, Montpelhièr : C.E.O.
- SCHILLER, N. (1999), “The phonetic variation of German /r/”, in M. Butt, N. Fuhrhop (eds.), *Variation und Stabilität in der Wortstruktur : Untersuchungen zu Entwicklung, Erwerb und Varietäten des Deutschen und anderer Sprachen*, Hildesheim u.a., 261-287
- SÉGÉRAL, PH., SCHEER, T. (1999), “The Coda Mirror”, document PDF, telecargable a www.unice.fr/dsl/tobias.htm
- WIESE, R. (2003), “The Unity and Variation of (German) /r/”, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* LXX. Jahrgang, Heft 1 : 25-43

© **Linguistica Occitana 3 (junh de 2005) [www.revistadoc.org]**

© **Daniela Müller – 2005**

